

ВІДГУК ОПОНЕНТА
на дисертацію
КОЗИР ЮЛІЇ АНАТОЛІЇВНИ
на тему

«СОЦІОКУЛЬТУРНІ СМИСЛИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇ-
НА-РОСІЯ В МАСМЕДІЙНОМУ КОНТЕНТІ»,

подану на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій
за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

У дисертаційному дослідженні Козир Юлії Анатоліївни «Соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія в масмедійному контенті» здійснено науково-практичне осмислення та запропоновано стратегію дослідження соціокультурних смислів концептуальної моделі Україна-Росія в текстах друкованих видань.

Необхідність дослідження соціокультурних смислів у ЗМІ полягає в тому, що медіа через них як через зразки інтерпретацій певних подій чи тем формують уявлення читацької аудиторії про світ, а також соціокультурні смисли як складники культурного процесу зумовлюють не лише сьогоденні трактування певної події чи ситуації, а й визначають основу можливих інтерпретацій у майбутньому. Як зазначав Г. Почепцов, завдання комунікатора – інтерпретувати подію в потрібному ракурсі: оскільки дійсність багатогранна, в одній і тій самій події можна відшукати як негативні, так і позитивні характеристики. Однак особливе значення має перша інтерпретація нового явища, оскільки від неї відштовхуватимуться всі інші комунікатори.

Актуальність роботи не викликає сумніву. ЗМІ формують у свідомості людей імідж країни, про що вірно зазначено в роботі (наприклад с.16, с.20 та інші). При цьому медіаобраз країни не завжди відображає духовно-моральні основи суспільства: цілісність уявлення про країну може порушуватися негативною чи критичною спрямованістю публікацій. Тому не можна однозначно стверджувати, що ЗМІ – єдине джерело формування образу країни в суспільстві. Між тим ЗМІ як чинник формування громадської думки мають значний вплив не лише на перебіг міжнародних відносин, а й на пам'ять про них у су-

пільстві та, відповідно, висновки, які суспільство робитиме з них на майбутнє. Медіа фіксують історію, утверджуючи негласну домовленість, про що і як говорити, до чого і як ставитися. Тож і в сьогоднішній українсько-російській неоголошеній війні їхня роль фундаментальна: саме вони ще задовго до розгортання конфлікту підготували в суспільній свідомості ґрунт для сприйняття тих чи інших подій як у внутрішньому житті кожної з країн, так і сфері міжнародних відносин.

Наукова гіпотеза дослідження Козир Ю. ґрунтується на тому, що водночас різні видання в межах одного соціокультурного середовища мають спільне та відмінне в своїх баченнях та оцінках. Спільна складова є найбільш повторюваною й становить своєрідний шаблон, стереотипну модель осмислення, що подається суспільству. Значною мірою ЗМІ формують свідомість та ставлення людей до сусідньої країни. Отже, дисертаційне дослідження продемонструвало, у світлі яких тем подавалися українсько-російські відносини напередодні подій 2013 р. і подальшого конфлікту між Україною та Росією, якими смислами ці відносини наділялися в медіа українського та російського соціокультурних середовищ.

Мета дослідження – визначити соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія, представлені в контенті українських та російських видань реалізована через послідовне виконання завдань: формулювання понять «соціокультурний смисл» і «концепт», адаптація актантної моделі А.-Ж. Греймаса для дослідження медійного контенту, виокремлення тематики контенту, присвяченого відносинам України та Росії, запропонована медійна тематична парадигма актантних моделей, співвіднесення соціокультурних смислів концептуальної моделі Україна-Росія в українських і російських виданнях.

Новими і важливими для розвитку наукової думки в Україні є сформульовані автором моделі висвітлення українсько-російських відносин в українських та російських медіа. Також, у дослідженні виявлено, що в різних за політико-економічним спрямуванням виданнях кожної з країн існувала спільна смислова основа в розумінні відносин між країнами, певна «граматика» в се-

міотичному сенсі; наведені відмінності інтерпретації одних і тих самих подій в українських та російських ЗМІ. Дисертанткою було з'ясовано, що більшість публікацій ЗМІ еkleктичні, побудовані зі смислових уривків: крім «голосу» журналіста, тут є цитати учасників подій, експертів, кожен із яких розповідає про подію з різних ракурсів та новими або по-новому показаними деталями. В дослідженні представлене нове бачення соціокультурних смислів концептуальної моделі Україна-Росія.

Оскільки ЗМІ, використовуючи одні й ті ж джерела, обирають тематику та коментують події, виходячи з інтересів міжнародної політики своєї країни, інші держави потрапляють у поле зору видань відповідно до цих інтересів, а не через географічну близькість. Отже, існує зв'язок між зовнішньополітичним курсом країни та відбором публікацій про зарубіжні події в ЗМІ.

Дослідження контенту газет про міждержавні відносини здійснювалось на основі актантної моделі А. - Ж. Греймаса. Значний обсяг проаналізованих публікацій (1819 українських і 912 російських), які було розподілено за чотирма групами: повністю присвячені темі українсько-російських відносин, частково (розділ, абзац, але орієнтовно не більше половини обсягу матеріалу), побіжно (лише словосполучення або речення з ключовим словом) та лише про Україну (для російських ЗМІ) або лише про Росію (для Українських ЗМІ), свідчить про релевантність висновків. Козир Ю. аргументовано доводить, що загальнодержавні ЗМІ, які перебувають у власності різних суб'єктів й дотримуються різних редакційних політик, але розраховані на представників одного суспільства, можуть висвітлювати міждержавні взаємини відповідно до спільної актантної моделі. Детальний опис методики дослідження у підрозділі 1.4 дає розуміння ґрунтовності та релевантності висновків.

Науковий прагматизм вимагає розмежування смислу і концепту – понять, на перший погляд, близьких, але не тотожних. Ґрунтуючись на наукових положеннях І. Штерн, Л. Нікітіної, Ф. Барцевича, Р. Павільоніса, Г. Фреге та інших у розділі 1.2, автор дала власне бачення наведених понять. Концепт розглядається як узагальнене, цілісне уявлення про об'єкт, створене на основі вла-

сного досвіду, який враховує весь спектр людських раціональних та ірраціональних проявів, а також ментальної оцінки, яка ґрунтується на суспільній практиці. Сенси – окремі уявлення про об'єкт, які актуалізуються у висловлюваннях про нього. Отже, сенс – це елемент змісту концепту, а концепт – свого роду сукупність сенси. Соціокультурні сенси концептуальної моделі розуміються Юлією Козир як тлумачення (знання, уявлення про об'єкти світу: людей, предмети, явища, процеси, події, ситуації тощо), характерні для певного суспільства в певний період і повторювані упродовж нього в багатьох текстах, зокрема й медійних. Соціокультурні сенси становлять ніби негласний суспільний консенсус щодо трактування якоїсь події, спільний фундамент, на основі якого можуть будуватися індивідуальні різночитання. Соціокультурні сенси концептуальної моделі Україна-Росія постають як відносно стійкі упродовж певного періоду моделі висвітлення взаємин України та Росії, прийнятні для видань хоч і різного ідейного спрямування, але розрахованих на представників одного суспільства.

У роботі сформульовано визначення поняття соціокультурного сенсу з точки зору соціальних комунікацій та запропоновано двоступеневу методику зіставлення інтерпретацій міждержавних відносин у медіа.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений тематичним аспектам висвітлення українсько-російських відносин. Наведені приклади, структури, порівняння є готовими матеріалом для лекцій. Тематичні напрями, винесені у таблиці (с.63, 66, 68, 71, 73...) дають можливість порівняти важливість тих чи інших тем для конкретних видань, хоча для більшої наочності їх варто було б представити у вигляді діаграм.

Проведене Ю. Козир дослідження дало можливість навести список найбільш поширених тем в українських та російських газетах та зіставити результати. Отже, в Україні найбільш висвітлюваною стала тема Україна – МС / Україна – ЄС, велике значення надається культурно-історичним аспектам українсько-російських відносин, позитивно оцінюється культурний обмін, за-суджуються нав'язування Україні російських духовних багатств, спостеріга-

ється прагнення довести несхожість України на Росію при висвітленні тем історії, культури, суспільства; в публікаціях на історичні теми підкреслюється негативний досвід близьких міждержавних відносин України й Росії – особливо це стосується Російської імперії й радянської (зокрема сталінської) епохи, а Росія представлена як недружня, небезпечна для життя українців – від самого перетину кордону; співпраця між країнами згадується в усіх виданнях, але нечасто, і оцінюється як конфліктна або потенційно конфліктна. Допомога від РФ вважається винятково корисливою й загрозовою для національних інтересів України. В російських виданнях найбільш поширеною стала також тема Україна – МС / Україна – ЄС. Висока увага спостерігалася до теми Євромайдану в Україні, однак сама акція представлена по-різному в провладних і опозиційних виданнях; активно висвітлювалася тема спорту, кримськотатарському народу в історичному, релігійному, політичному аспектах, а от теми історії та культури, газових поставок та створення ГТС не є популярними. Теми, яких торкалися російські видання і яких не порушували українські, – це західноукраїнський націоналізм, спрямований проти Росії, Україна як прихисток політичних біженців та злочинців з Росії, українці як нелегальні трудові мігранти в РФ, кримінал.

Дослідження, описане у третьому розділі, стало основою побудови узагальнених моделей висвітлення тем та концептуальних моделей Росія-Україна в російських та українських виданнях. Найвищим рівнем узагальнення стали 4 актантні моделі українсько-російських відносин: україноцентрична та росієцентрична моделі для українських видань а також, відповідно, україноцентрична і росієцентрична для російських видань. За всіма розглянутими темами є підстави стверджувати, що, відповідно до версій як українських, так і російських видань, Росія прагне в першу чергу матеріального зиску від економічної, політичної взаємодії з Україною, а Україна – незалежності. У кожній із розглянутих тем як в українських, так і в російських ЗМІ Україна як суб'єкт діє у власних інтересах, заради себе і своєї незалежності (адресат).

Слід зазначити кілька дискусійних положень та зауважень до дисертації.

Дослідження «Соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія в масмедійному контенті» охоплює 2013 р. Це - знаковий рік для України та українсько-російських відносин, отже контент ЗМІ зазнав значних змін у кінці року порівняно з початком. Як зазначено на с. 172 «Чітке відокремлення української влади як суб'єкта від українців як суб'єкта спостерігається у контенті медіа обох країн лише з листопада: у цей час ЗМІ починають визначати об'єктом бажання української влади перехід на бік Росії та придушення акцій протесту». Які ще зміни у контенті відбулися і чи вплинули ці зміни на формулювання пріоритетних тем і побудову концептуальних моделей?

Як зазначає Козир Ю. на с. 47: «Наше дослідження не претендує на з'ясування, як події були «викривлені» в дзеркалах українського та російського соціокультурних середовищ і як вони розгорталися «насправді»..., маємо на меті виявити специфіку цих двох «правд»..., пояснити, як тепер осмислюються відносини між Україною та Росією в українських та російських ЗМІ, з'ясувати різницю між медіатекстами різних соціокультурних спільнот». Поставлені завдання реалізовані, але, зважаючи на наступні події, хотілося б більш детального розкриття того, як ЗМІ у 2013 р. сформували свідомість людей в Україні та Росії, чи могли вони дати поштовх тим подіям, які стались 30 листопада та наступним.

Також хотілося б більш детально зупинитися на тому, за яким принципом обрані видання для дослідження, чим обґрунтований вибір лише газет, коли в темі зазначений «масмедійний контент» і чи достатньо лише газетних матеріалів для зрізу соціокультурного смислу концептуальної моделі відносин України та Росії?

У роботі простежено відносини між Україною та Росією як між дійовими особами газетних наративів, і, як продовження запрошується висновок про вплив медіа на відносини між державами, суспільством, окремими громадянами, для яких медіа - головне джерело інформації.

На с. 7 у формулюванні наукової новизни зазначено: «здійснено порівняльний аналіз тематики висвітлення українсько-російських відносин у провід-

них українських і російських друкованих виданнях ..., простежено відносини між Україною та Росією як між дійовими особами газетних наративів» що є більшою мірою засобом досягнення результату, висновки з якого дали б можливість зрозуміти формування суспільних відносин між державами.

На с. 21. дисертантка зазначає 4 класи росіян за рівнем поінформованості, які обумовлюють ставлення до України. Наскільки змінили сучасні події їх географію та, особливо на прикордонних територіях?

Також у роботі недостатньо розкрите питання, яким саме чином визначалися функціональні характеристики України та Росії в аналізованих публікаціях.

Чи можна сформулювати концепти, якщо вони є, спільні для Росії та України?

Усі висловлені зауваження ніяким чином не применшують цінність дисертаційного дослідження, наукові положення і висновки дисертації мають достатню ступінь обґрунтованості. Тема дисертаційного дослідження цікава і багатовимірна, дає поштовх до наступних досліджень, приміром, методів формування громадської думки через контент медіа; сутнісних характеристик сприйняття аудиторією сусідньої держави крізь призму медійного контенту та інших.

Знання соціокультурних смислових відмінностей допоможе усвідомити, як українські та російські видання розставляють акценти, із яких вихідних позицій інтерпретують для аудиторії те чи інше питання, а через усвідомлення – навчитися протистояти маніпуляціям і, можливо, знайти підхід до порозуміння між представниками українського та російського суспільств.

Результати дослідження можна використовувати при розробці та коригуванні як державної інформаційної стратегії, так і стратегії окремих видань при висвітленні українсько-російських відносин. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Проблематика ЗМІ», «Міжнародна журналістика», «Масова комунікація та інформація», «Теорія масової комунікації», «Теорія і методика журналістської творчості».

Зміст автореферату і основних положень дисертації ідентичні. Нові, науково обґрунтовані результати у сукупності вирішують конкретну задачу, що має чимале значення для соціальних комунікацій. Основні результати дисертації повно відображають текст, висновки роботи та особистий внесок Козир Юлії в опублікованих одноосібно наукових працях апробовано на наукових конференціях. Дисертація «Соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія в масмедійному контенті» є цілісним завершеним дослідженням, виконана на належному науковому та методологічному рівні, відповідає вимогам п.11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 №567, які висуваються до кандидатських дисертацій та паспорту спеціальності 27.00.01, а автор Козир Юлія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій.

Офіційний опонент

Доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри електронних видань і медіа-
дизайну Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Шевченко
Вікторія
Едуардівна

Відомо
Всім

засвідчую :

2014